

ENYEDI SÁNDOR

AZ ERDÉLYI MAGYAR NYELVMÍVELŐ TÁRSASÁG 1794–1795-ben

Egy rövid ideig tartó szerencsés történelmi pillanatban, 1955-ben megjelent Romániában az Akadémiai Kiadónál egy vaskos kötet, *Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság iratai*, amely Jancsó Elemér több évtizedes irodalomtudósi pályájának jelentős állomása. Az azóta eltelt majdnem négy évtized alatt világossá vált, hogy a kötetnek, amely a társaság iratait tartalmazza Jancsó Elemér kommentárjaival, nem a bevezető tanulmány a fő erénye, hanem a szövegközlés. Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság értékelését, pályájának a felvázolását célul tűző tanulmány nem mentes a kor gyermekbetegségeitől: a történelmi események osztályharcos, vulgarizáló megközelítésétől, s mindaz, amit Jancsó 1955-ben leírt, ma már csak erős kritikával használható. Súlyosbító körülmény, hogy az egyes megállapítások a filológiai pontosság szempontjából sem állják meg maradéktalanul a helyüket. Mindez azonban nem csökkenti a forrásközlő érdemét, aki e kötettel azzal haladta meg a társaság korábbi tanulmányíróinak eredményeit, hogy hozzáférhetővé tette az addig hozzáférhetetlent: a társaság iratainak nagyobbik részét.

A kötetet a maga idejében számos recenzió, kommentár méltatta, de az ismertetők köréből senki sem vette magának a fáradságot, hogy elvégezze a közölt szöveg kritikai megmértetését. Jancsó Elemérnek (†1971), a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem tudós professzorának munkatervében szerepelt a munka folytatása, a társaság gazdag, több kötet terjedelmű levelezésének sajtó alá rendezése. 1956 után azonban a romániai hivatalos párt-sajtó ezt a kötetet is pergőtűz alá vette. A méltatlan vádaskodások, a nacionalizmus bűnében történt elmarasztalás a következő években lehetetlenné tette, hogy a társaság levelezése kiadásra kerüljön. Pedig a levelek közlése sok korrekcióra nyújtott volna lehetőséget. Számos levél — akár egy-egy részadatával is — szemléletesen cáfolta a társaságról írott tanulmány(ok) sommás ítéleteit. Most mi — évtizedek múltán — szerencsés helyzetben vagyunk, hiszen bennünket nem vezetnek ideológiai megfontolások, és mentesek lehetünk az esetleges külső belemagyarázási késztetésektől is.

A munka elvégzését annál is inkább vállalnunk kell, mert Jancsó kötetének bevezetőjében hangsúlyozta, hogy „a bevezető írója nem tekinti véglegesnek azt a képet, amelyet a Nyelvmívelő Társaságról ad. A végleges értékeléshez még általános és részletmonográfiákra van szükség...”¹ Abból indulunk ki, hogy 1793. december 3-án Marosvásárhelyen Aranka György irányítása mellett megtartotta első ülését az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság, amely elnevezésével ellentétben nemcsak nyelvészeti célok megoldását tűzte ki célul. Aranka György több röpiratából² körvonalazódik egy szélesebb körű tudós társaság terve, amely az anyanyelv művelésén kívül a különböző tudományokat is magyar nyelven óhajtotta terjeszteni Erdélyben.

1 Jancsó Elemér: *Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság iratai*. Bukarest, 1955. 5.

2 Aranka György erdélyi társaságai. Válogatta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Enyedi Sándor. Bp. 1988. 43–68., 71–101., 102–106.

A társaság iratainak fontos részét képezik a társaság üléseiről készített jegyzőkönyvek, amelyek vázlatosan tartalmazzák mindazokat a fontosabb kérdéseket, amelyek az üléseken felmerültek. 1793 decemberében négy ülésre került sor. Az ülések számozása folyamatos — az időrend szabályai szerint. 1794-ben az említett kötet³ tanulása szerint június 3-ig folyamatosan tartanak megbeszéléseket, a június 3-i ülés jegyzőkönyve a XI. sorszámot viseli. A kötet recenzensei közül senkinek sem szűrt szemet, hogy a következő, tizenkettedik ülésre 1795. november 8-án kerül sor. Legalábbis a sorszámozás erre utal. Tehát a közzétett jegyzőkönyvek szerint 1794. június 3. és 1795. november 8. között nem voltak ülések. Ez majdnem másfél esztendei szünetet feltételez, ami nyilván kétségeket ébreszt, és rögtön felveti azt a gyakorlati, de az időrendiség szempontjából fontos kérdést, hogy a jegyzőkönyvek sorszámozása kitől származik? És valóban másfél éven át szüneteltek-e a társaság ülései?

Az első kutató, aki eredetiben látta a társaság iratait, Jakab Elek volt, aki 1884-ben terjedelmes tanulmányban tette közzé a társaságról szóló ismertetését.⁴ Mindenekelőtt Aranka pályafutását mutatta be, valamint részletesen tárgyalta a társaság megalakulásának tanulmányos előzményeit, majd a Nyelvvelő Társaság és a Kolozsváron székelő *Kéziratkiadó Társaság* kapcsolatát. A társaság első ülését — tévesen — tíz nappal későbbre, 1793. december 13-ra teszi.⁵ Helyesen állapítja meg viszont a decemberi ülések idejét, s tudósítása szerint a negyedik ülés jegyzőkönyve (december 31.) ekkor hiányzott az átnézett iratokból.

Jakab Elek nem törekedett filológiai pontosságra, így fordulhatott elő, hogy a március 26-án megtartott ötödik ülést március 16-ra tette, s bár a többi üléseket említi, azt megjegyzi, hogy a 8. üléstől a 12. ülésig hiányoztak a jegyzőkönyvek. Fontos momentum viszont a tolvábbiakban, hogy a júliusban tartott ülések közül megemlíti a 15-ei, 17-ei és a 21-ei ülést. Itt már nem tudja pontosan nyomon követni az időrendet és a sorrendet, s maga vallja be: „...nem vagyok képes megmondani, hányadik volt az egyik vagy másik...”. Jakab Elek további közlései a társaság tagjainak munkásságáról, a további fejleményekről szólnak, de munkájából nem derül ki, hogy mi történt a társasággal 1794 júliusa és 1795 novembere között.

Perényi József 1918-ban közölt kétrészes tanulmánya⁶ áttekinti a társaság irattárának az alakulását, említett tesz a társaságról szóló publikációkról, röviden jelzi a társaság megalakulásának körülményeit — közzé is tesz egy-két dokumentumot — és elődjénél részletesebben, bár ő is kivonatossan ismerteti a jegyzőkönyvek tartalmát. 1793-ból ő is négy ülésről tud, azonban ő már a december 31-i, negyedik jegyzőkönyvet is megtalálta. Az 1794. március 26–június 3. közötti (V–XI.) jegyzőkönyveket pontosan ismerte. Meglepő újdonság az, amit közöl: „Az 1794-ik év utolsó ülésén (június 20.) Aranka György néhány munka kiadását ajánlja, egyszerűs mind kívánatosnak tartja, hogy a társaság kiadásában megjelenendő művek a társaság gyűlésein felolvastassanak.”⁷ Nos, a június 20-i ülés említése új Jakab Elek közléséhez képest, de ez az adat teljesen hiányzik az évtizedekkel később megjelent Jancsó-féle kötetből.

Perényi dolgozatában viszont már nyoma sincs annak, amit Jakab Elek állított, miszerint 1794 júliusában több ülésre is sor került. A június 20-i ülést — mint láttuk — az 1794. év utolsó ülésének mondja, a következő évre vonatkozóan pedig megerősíti, ami Jancsó 1955-ös kötetéből is kiolvasható: „1795-ben mindössze már csak két ülést tartott a nyelvvelő társaság, az egyiket november 8-án, a másikat december 28-án...” Nem is próbálja kutatni vagy megmagyarázni, esetleg kikövetkeztetni, hogy mi lehetett — ha egyáltalán volt ilyen — a hosszas szüneteltetés oka?

3 Jancsó E.: i. m.

4 Jakab Elek: Aranka György és az Erdélyi Nyelvvelő és Kéziratkiadó Társaság. Figyelő 1884 161–175., 256–277., 341–368. (Különlenyomatban is.)

5 I. m. 27.

6 Perényi József: Aranka György magyar nyelvvelő társasága. Irodalomtörténeti Közlemények, 1918. 14–49., 143–158.

7 I. m. 20.

A fő kérdés, hogy az ülések sorszámozása a jegyzőkönyveken vajon kitől származhatott? Az 1794. június 3-ig tartott első ülések — ez bizonyos — mindenképpen Arankától. Bár a társaság célkitűzései között szerepelt egy „folyóírás” (folyóírat) kiadása is, ez nem valósult meg, így kényszerűségből azt határozták el, hogy a társaság üléseiről a bécsi magyar lapokban tájékoztatják a nagyközönséget. (Ekkor sem Magyarországon, sem Erdélyben nem volt magyar újság!) Pánczél Dániel lapja, a bécsi *Magyar Merkurius* 1794. évi száma egy marosvásárhelyi jelentést közölt, amely az 1794. július 21-i ülést örökítette meg. Ez volt az a nevezetes ülés, amelyen gróf Bánffy György kormányzó népes küldöttséggel személyesen is megjelent. Azonkívül, hogy a tudósító beszámol a gubernátor kedvező benyomásairól, mellékesen azt is megjegyzi, hogy: „Felolvastaték a tizenhetedik gyűlés jegyzőkönyve...” E közlés azért rendkívül fontos, mert figyelmeztet: az ülések sorszámozásával valami baj van. A június 3-i a XI. sorszámot viselte, így a fenti sorszám, a tizenhetedik csak akkor érthető, ha feltételezzük, hogy utólag néhány ülés jegyzőkönyvét kihagyták a felsorolásból. Azt láttuk, hogy a június 20-i összefüvetelnek nem maradt jegyzőkönyvi nyoma, de ha Jakab Elek közlését elfogadjuk, akkor hiányzik továbbá a július 15-i, 17-i, 21-i (s mint a későbbiekben kiderül: a július 24-i) ülések jegyzőkönyve is, mégpedig úgy, hogy a sorszámozásban ezeknek nyoma sincs. Tudjuk viszont, hogy Aranka 1794. augusztus 2-án indult Magyarországra, ahol az előzetes terveivel ellentétben csaknem három teljes hónapot töltött.

A közölt iratokból nem kaphatunk választ arra, hogy mi történt 1794. június 3-a és augusztus 1-e között. Arról van-e szó, hogy a gubernátor jelenlétével megítisztelt gyűlésen nem vezettek jegyzőkönyvet, nem sorolták a munkaülések közé? Vagy egészen más okokban kell keresni a sorszámozás pontatlanságát? Ezt az ellentmondást próbáljuk az eddig még nem publikált levelekből feloldani.

Aranka György évek óta rendszeresen levelezett a kolozsvári lakással rendelkező, Kővár-Hosszúfalván birtokos gróf Teleki Imrével, akit szintén beavatott a társaság ügyeibe, több kérdésben kikérte a tanácsát. A gróf 1794 nyarán — talán éppen júniusban — Kolozsváron tartózkodott. Az ezt követő időszakról Aranka így számolt be neki a július 25-én hozzá írt levelében: „Nagysád elmenetele után 15-dik tartám az első Gyűlést, 17dik a másodikat; a 3diket 21-dik tartám a Méltóságos Gubernátor Ur Excellentiája mind rendes Elöl ülő a Gyűlés fején, egészs meg elégedését meg nyerők mind Excellentiájának, mind a számos jelen voltak[na]k; a negyedik Gyűlést tartám tegnap, ezután minden héten Csütörtökön fogjuk tartani...”⁸

Egy nappal később, 1794. július 26-án Aranka Kovachich Márton Györgynek még részletebben számol be a júliusi ülésekről: „...Már négy Gyűlést tartottunk, u. m. ezen folyo Honak 15dikén, 17dikén, 21dikén és 24dikén. Az első Gyűlésben mindjárt meg állítottuk az egész Systémákat, s a Munkát is el kezdettük némelly ortographiai kérdésekben; azomban Méltóságos Gubernátor Urunk Excellentiája itt menván keresztül, s azt ígervén hogy vissza jötekor meg fogja magát, mint az egész Társaságnak Rendes Elöl ülője Gyűlésünkben alázeni; 17dikén próbára esmént gyűlést tartottunk; 21-dikén meg érkezett Excellentiája és ő Excellentiája s az egész nagy sereg előtt tartottuk a Gyűlést, mindeneknek nagy meg elégedésekkel; a 24-diki csak Rendes Gyűlés volt, mivel ugy határoztuk, hogy minden héten rend szerént csütörtökön tartsunk Gyűlést. Praesensünk köztünk nintsen, Társaimat én vezérlem...”⁹ Aranka szerint a gubernátort és környezetét a látottak nyomán „meg szállotta a Magyarság Lelke...”.

A jókedv, a bizakodás érthető, ha tudjuk, hogy ekkor Erdélybe még nem jutott el Martynovics Ignác néhány nappal korábbi (július 23–24.) bécsi letartóztatásának híre. Aranka 1794. augusztus 2-án bizakodva indult útnak Magyarországra. A rossz hírek azonban nem maradtak sokáig titokban. Augusztus 21-én Aranka rosszat sejtve siet beszámolni a guberná-

8 Aranka György Teleki Imréhez írott levelei eredetileg az Erdélyi Múzeum Egyesület levéltárában voltak, ahonnan a belügyminisztérium kolozsvári levéltárába kerültek. Néhány — köztük az idézett levél is — kéziratban, másolatban is fennmaradt.

9 Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár (a továbbiakban OSzK Kt.) Quart. Lat. 773/145–146.

tornak a Budára már eljutott hírekről: „Excellentiád méltóztatott hallani Bécsben Martino-vits urnak, s ennek szava után itt volt kapitány Laczkovits, Hajnotzi, Kamarán Secretarius és Szentmarjai, Orczi secretariussa Ur elfogattatásokat s Bétsbe lett el vittetéseket. Ezek az ide valok csak azért vitetnek Bétsbe, hogy Martinovitsal szembe kérdeztessenek; aztán vissza hozatván ha gyanujok léssen itt fognak a Haza törvénye uttyán megkerestetni...”¹⁰ Rövidesen kiderült: ennél sokkal többről van szó. Beindul a hónapokig tartó felgöngyölítő gépezet, amelynek során még Bánffy gubernátort is feljelentették. Letartóztatások, házkutatások, bűnösök keresése, példa-statuálás.

1794. augusztus 8-án Keszthelyi László pap Kolozsvárról írta Arankának: „Ma minden munkás szövetség gyanúságos, ha mind azt is mondja, Magyar Szövetség, de a magyar nyelvnek kisimitására felállított társaságot nem lehet félteni semmi gyanúságtól is. Nem lehet? De oly időt értünk, hogy ha a Miatyánknak új megfejtésére álitattot volna is fel valami czimbora, még az is arra gyujtogatna némelyeket, hogy ez az egész összeállítás valami rosszat huz maga után... Ha még oly dolgokrol írának, felgyujtja, feltüzesiti az embert, példának okáért Hazáról, hazafiságról, hazai nyelvről, nemzeti ruházkodásról...”¹¹

A korábbi levelezők közül néhányan (Batsányi, Kazinczy, Latzkovits) ott vannak a letartóztatottak, a majdani elítéltek között. Nem csoda, hogy ezek után (utólag!) eltűnt néhány jegyzőkönyv, a kilencedikig autentikusnak tartott jegyzőkönyvi számozás hirtelen megbottlott, s egyszerre az tűnt okosabbnak, ha nincs a forró hónapok sűrű tevékenységének elővehető dokumentuma. Aranka érzekelte a lesekedő veszélyeket, a jegyzőkönyveket mindig bekérő gubernátor pedig akár kezdeményezője is lehetett a sorszámozás szándékos „tévesztésének”.

A hivatalos jegyzőkönyvek eltűntek, nyomuk veszett, de rájuk utaló feljegyzések azért maradtak. A feljegyzések ha nem is azonosak a jegyzőkönyvekkel, azt mindenesetre jelzik, hogy az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság tevékenysége nem szűnt meg azonnal. Addig bizonyára szünetelt, míg vezetője, Aranka György Magyarországon volt, de egy szűkszavú, rövid jelentés mutatja, hogy a rossz hírekkel hazatért Aranka meg akarta osztani ismereteit a társaság Marosvásárhelyen található tagságával. Az 1794. november 10-re, Aranka lakására hívott tagok a társaság irányítójától tudhatták meg a közvetlen veszélyt: december elsején a Királyi Tábla kimondta, hogy mindenki perbe fogandó, aki tudott a jakobinus szervezkedésről. A sok letartóztatott ismerős óvatosságra intette a társaság tagjait. Néhány hónapig valóban szünetelt a társaság munkája. Ha nem is éppen úgy, ahogy Aranka szélitében-hosszában terjesztette, s ahogy 1796. március 22-én Kovachichnak írta: „A miért ezeken a mult szélvészes időkhön leginkább busultam, a volt, hogy még az ártatlan igyekezeteket is szinte egészen felfordítá; leginkább a Levelezéseket bátorságossá nem tette, sőt kétség s gyanu alá vetette. *A Magyar Társaság is halgatott; csak a minap kezdett megelevenedni...*”

Aranka György 1794. augusztusi budai tartózkodása során eredményes munkát végzett: nemcsak sok Erdélyre vonatkozó kéziratot forrást talált, hanem — mint írja — „sok jó munkás tudós Társokat szerzettem és fogok szerezni...”¹² Szeptember végén együtt indulnak útnak Erdély felé: gróf Teleki József, Kovachich Márton György és Aranka. Aranka még Hegyalján, Tokaj vidékén is időzött egy kevesett: látni akarta a szüretet, és ekkor találkozott Kazinczy Ferencsel is. Magyarországi útjáról az utolsó levelet Tályáról írta Bánffy György gubernátornak, 1794. október 15-én.¹³ Ő is igyekezett vissza Erdélybe, mert hivatalos volt az

10 Enyedi Sándor: Aranka György magyarországi levelei Bánffy György gubernátorhoz. 1794–ből. Magyar Könyvszemle, 1987. 226.

11 Keszthelyi László pap sorait töredékben Jancsó Elemér feljegyzéséből ismerjük. A levél az eredeti Aranka-gyűjteményben volt.

12 Enyedi S.: i.m. 228. 2. levél.

13 I.m. 3. levél.

1794-95. évi erdélyi országgyűlésre,¹⁴ amely november 11-én nyílt meg Kolozsvárott. Az országgyűlés jegyzőkönyve szerint¹⁵ Aranka a „Királyi Hivatalasak” között szerepelt, de csak a második napon érkezett meg, ugyanúgy mint levelező társa, a kovári-hosszúfalvi gróf Teleki Imre. A 8. dokumentumból tudjuk, hogy 1794. november 10-re a marosvásárhelyi szállására hívta meg a „Nemes Magyar Nyelvmívelő Társaság jelenlévő érdemes tagjait...”. Tehát Aranka György 1794. november 13-tól az országgyűlés bevégzéséig, 1795. április 2-ig Kolozsváron tartózkodott, s az egyik feladata — két társával együtt — az országgyűlési jegyzőkönyv sajtó alá rendezése volt.

Az országgyűlés ideje alatt többen írtak neki levelet, főleg a magyarországiak, akik nem tudták, hogy nincs Marosvásárhelyen. Ő viszont kevés levelet írt. Az eddigi kutatások nyomán csak a Teleki Imréhez írott levelei kerültek elő, aki december közepén otthagyta az országgyűlést, és gyengélkedése miatt visszatért birtokára, de megkérte Arankát, hogy tudósítsa az országgyűlésen történetekről.¹⁶ Aranka december 30-i levelében többek között ezeket írta: „Magyar Országrol olyan hireink vagynak hogy többen jönnek kérdés alá s esnek fogásba, még neveket nem halhattam.”

Az erdélyi országgyűlésre rányomta bélyegét az a nyugtalanság, ami az országban a jakobinus összeesküvés felfedése után érezhető volt. Az 1790–91. évi országgyűlésen felvetett törvényjavaslatok érdekében sikertelen utóvédharcok folynak;¹⁷ az idős Wesselényi Miklós — mint az ellenékek egyik vezéralakja — akadékoskodásaival kiváltotta a konzervatívoknak, s magának Bánffyknak a haragját is. Ezekről az ügyekről számol be Aranka, így mentegetőzve: „... igen szorgos lévén a dolgom ebéden kívül nem megyek sehová...” — írta március 2-i levelében. Egy korábbi levelében, február 19-én pedig arról számolt be, hogy idősebb Wesselényi „A Bábla Hétfőn estve esmét össze veszé a Cs[ászári] Praesidensel s mint mondják sokat disznolkodott, illetlenségeket hozván elé; én nem voltam ott...”.¹⁸ Nem kétséges, hogy Aranka és idősebb Wesselényi szellemileg és politikailag távol estek egymástól. Ezt csak elmélyítette, hogy 1794. elején Diána néven vadásztársaság állott fel arisztokratákból és köznemesekből, aminek erősen reformjellelű célkitűzései mögött Aranka az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság ellenlábását vélte felfedezni.

Az országgyűlésnek viszonylag gyorsan véget vetettek — majdnem másfél évtizedig nem is lesz újabb Erdélyben —, még mielőtt a Hétszemélyes Tábla meghozta volna ítéletét a jakobinus perben. Bár Bánffy a Diána vadásztársaságot illetően gyorsan intézkedett, feloszlásra készítve a tagokat, az udvarhoz viszont közben befutott a feljelentés a Diána társaság ellen. 1795 elején több szálon is vizsgálát indult az esetleges erdélyi szálak felgöngyölítésére, amelyből az erdélyi kancellár, Teleki Sámuel sem maradt ki. Tudomásunk van arról,¹⁹ hogy Teleki Sámuel 1795. január 12-én, április 17-én és június 2-án levelet intézett Arankához, s bár a levelek nem maradtak fenn vagy lappanganak, feltételezhetjük, hogy ebben a helyzetben Teleki Arankától nemcsak könyvek ügyében érdeklődött, hanem véleményét kérte a felmerült gyanúsításokról is. A szakirodalomban ismert²⁰ Aranka két olyan, Telekihez írott le-

14 Aranka országgyűlésre hívó levelét Bánffy 1794. augusztus 2-án írta alá, mely szerint Aranka „az egybehívott országgyűlésen büntetés terhe alatt jelenjen meg”. Az okirat eredetileg a csíkszétsimoni Endes család levéltárában volt 730. szám alatt. Sajnos e család levéltár az Országos Levéltár égésekor 1956-ban elpusztult. Az itt megvolt Aranka-anyagok lajstromát Sándor Imre nyomtatásban is megjelent katalógusából ismerhetjük. (Megjelent Kolozsvárt 1910-ben.)

15 Az Erdélyi három nemzetből álló Rendeknek 1794-dik esztendőben Szent András Havának 11-dik Napjára szabad királyi városban, Kolosvárra hirdetett és több következt napokban tartott közönséges Gyűléseikben lett végzésének és foglalatosságoknak Jegyző Könyve Kolozsvárral.

16 A levelek egyelőre még közlésre várnak.

17 *Trócsányi Zsolt*: A rendi reformmozgalom Erdélyben (1790-1811). Századok 1979. 764.

18 *Trócsányi Zsolt*: Az erdélyi jakobinuság kérdéséhez. Történelmi Szemle 1965. 10-11.

19 Sándor Imre már idézett katalógusában a 733., 736. és 737. tételek. (A jelzett Teleki-levelek esetleges másolatban még előkerülhetnek. Jancsó Elemér ugyanis 1942-ben kutatott az említett levéltári fondban és másolatokat is készített.)

20 A két levélből részleteket közölt *Benda Kálmán*: A magyar jakobinusok iratai A/1. A magyar jakobinus mozgalom története. Bp. 1952., de később a teljes szöveg is megjelent. Aranka György erdélyi társaságai i.m. 227-233.

vele (április 7-én, illetve április 14-én), amelyek megerősítik ezt a gyanút. Az országgyűlésről szinte megkönnyebülten írja, hogy „...legnagyobb szerencséje hazánknak ebben a hosszan folyt diétában a volt, hogy azalatt semmit se csináltunk. Mert bizonyosan semmi jót nem csináltunk volna...” Pedig voltak olyanok, akik „... minden jó hazafinak, kivált a nagyoknak egyenesen a véreket és az egész ország constitutiojának felfordítását szomjuhozzák...”. A következő levél (április 14.) már tovább megy: azt állítja, hogy voltak, akik megpróbálták volna az Erdélyi Nyelvmívelő Társaságot is más irányba terelni: „Hosszas vetélkedések és erőlködések után észrevévén némely emberek, hogy amíg én a dolgok vezérlésének a fejin ülök, a Társaságot az új gondolkodás módjának szekerévé nem csinálhatják: előbb felállították Kolozsvárt a Vadász társaságot, míg a múlt fárságon, tavaly tudniillik, Kolozsvárt volt a királyi tábla, azután onnan hazajövéen és a társaság neve alatt a gyűlésekbe felcsodítván minden embert, úgy vitték a dolgot, hogy az indult társaság legyen semmivé, s a dolog menjen a vadász-társaság kezére... A Nyelvmívelő Társaság azonban a formáért mind folyt a múlt esztendőbe Szent János napig [azaz július 26-ig]...” Tehát újabb bizonyíték, hogy a gyűlések nem június 3-án értek véget.

A Telekihez írt — valószínűleg — válaszlével a maga mentegetőzéseivel Aranka félelmének bizonyítéka is. Különben még az országgyűlés feloszlása előtt, március 26-án Kolozsváron levélben fordult Bánffyhoz is,²¹ és emlékeztette a gubernátort, hogy miként is alakult meg a társaság „Excellentiad Kegyes Engedelmeivel”. Ígéretet tett ugyanakkor arra, hogy hazatérve a mindenfelől érkezett munkákat megvizsgálják, és a méltókat a gubernátor elé terjesztik, hogy azok megjelenhessenek. Kéri a gubernátort, hogy a kicsiny társaságot, mint „előülőt” továbbra is tartsa védelme alatt. Bánffy ekkor a munka folytatására a szóbeli biztatást valószínűleg megadta. Ezzel magyarázható, hogy Aranka április 13-i levelében április 16-ra lakására hívta a helyben lévő tagokat. Egy következő napi, április 17-i „körlevél” utal arra, hogy mellékeli az április 16-i ülés jegyzőkönyvét, valamint a megtárgyalásra váró kéziratokat (pl. a magyar nyelv tulajdonságairól szólót), és közli a „jövő gyűlés”, az április 26-i összejövetel napirendjét. A következő jelentés április 27-én kelt, és utal az előző napi, április 26-i ülés kérdéseire, valamint az ülés jegyzőkönyvére, amelyet szintén nem ismerünk. Itt már fokozatosan megfigyelhető, miként kerülnek a nyelvészeti témák mellett a történelmi témák előtérbe: a régi magyar kézírások éppen úgy az érdeklődésük tárgyát képezik, mint a magyarok történetével kapcsolatos történelmi források, kútfők. A következő ülést május 3-ra jelezte, de erről semmiféle dokumentumunk nincs. Viszont a július 1-i ülésen többek között megvitatásra került a társaságokról szóló dolgozat; a statisztikai ismeretek fontossága, valamint a „Mult állapotjának Esmérete. Historia”. És a feljegyzésből megtudhatjuk, hogy időközben kik csatlakoztak adományaikkal, dolgozataikkal vagy csak tagsági díjjal a társasághoz.

Nem tudjuk, hogy a nyár folyamán szünetet tartottak-e vagy csak az írások veszték-e el. A következő — eddig még nem ismert — ülésről készült jelentés október 9-én készült és az előző napi ülésről szólt, ezúttal a legrészletesebben. A feljegyzésből kiderül, hogy szélesedett a tanulmányozandó kérdések spektruma.

Tehát az eddigiek szerint az 1795. év üléseinek a krónikáját a következő, eddig ismeretlen ülésekkel egészíthetjük ki:

1. április 16.
  2. április 26.
  3. május 3. (feltételezett, utalás alapján)
  4. július 1.
  5. október 8.
- és a kiadott jegyzőkönyvekből ismert
6. november 8.
  7. december 28.

21 *Enyedi Sándor*: Az Erdélyi Kéziratkiadó Társaság működéséhez. Magyar Könyvszemle 1984. 242–243.

Csak így érthető teljesen Bánffy György 1796. február 3-án gróf Teleki Mihályhoz, Marosszék főkirálybírájához, a társaságban helyettesének írt levele,²² amely a társaság fölös számban tartott üléseiről beszél, és nemcsak a nagyobb fokú ellenőrzést kéri számon, hanem rosszallja a túl sok gyűlést, amely az elkezdett szándéknak inkább akadály.

Nem kétséges, hogy Bánffy 1794. júliusi állásfoglalása és 1796. februári intelme között lényeges különbség van. A változó magatartást az adott helyzet motiválja. Az erdélyi mozgolódás körül támadt gyanú nyomán Sándor Lipót 1795. május 22-i előterjesztésében éles támadást intézett Bánffy György gubernátor ellen. Számptalan ponton támadta Bánffyt, amiért nem produkált eredményeket az erdélyi összeesküvés számainak a felgöngyölítésében és további nyomozást sürgetett. Ebben a helyzetben teljesen érthető volt Bánffy óvatossága a társasággal szemben, amelyet nem megszüntetni akart, hanem csupán a közfigyelemből háttérbe szorítani. Meg is volt erre az oka, különösen ha figyelembe vesszük a társaság jogi állását. Mint ismeretes, Aranka György az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság megalapítására vonatkozó tervét az erdélyi országgyűlés elé terjesztette 1791-ben.²³ A rendek XLV. törvénybe rögzített tervezetét az udvar sohasem hagyta jóvá — igaz, nem is utasította el. A várakozást megúnvá — valószínűleg Bánffy és Aranka közös ötletként — a társaságot a jóváhagyás megérkezéséig ún. „kicsiny próbatársaságként” működtetik. Rövid idő alatt azonban a társaság Aranka jóvoltából, annak levelezésén keresztül behálózta az egész magyar nyelvterületet. Míg a társaság szűk keretek között, néhány helyi, marosvásárhelyi írástudó közreműködésével dolgozott, nem keltett feltűnést, de a kapcsolatok kiterjesztése ebben a kritikus történeti helyzetben akár a bukás kockázatával is járhatott volna. Aranka Bánffy és Teleki Sámuel árnyékában végezte munkáját, távol állt tőle bármilyen felforgatónak számító gondolat. Bánffy, ismerve a birodalom működési mechanizmusát, tisztában volt vele, hogy e társaság, amelyért ő is fáradozott, amelynek sikerét kívánta, bármikor a többi hirtelen született és hirtelen megszűnt intézmény sorsára juthat. Ezért preventív intézkedést tett: kérte az ülések számának a csökkentését, helyetteseként újra aktiválta a társaságnak időközben hátat fordított Teleki Mihályt, továbbá Aranka mellé bizottsági tagokat nevezett ki, hogy a társaságnak legalábbis féltregejtő jelleget adjon.

Az a tény, hogy 1794. június 3. és 1795. november 8. között lefolyt ülések jegyzőkönyvei elvesztek, illetve a jegyzőkönyveket utólag átszámolták — mintegy demonstrálva a majdnem másfél éves pauzát — valószínűleg a taktikus preventív intézkedések közé sorolható. A feltárt ismeretlen adatok arra figyelmeztetnek, hogy az akadémiai törekvések e korai előfutára, az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság történetének monografikus feldolgozása sokáig már nem halogatható.

*

Az alábbiakban közreadjuk a mindeddig publikálatlan dokumentumokat, amelyek lényeges pontokon módosítják a társaság 1794–95. évről eddig ismert képet. A dokumentumok eredetileg a kolozsvári Lyceum könyvtárában voltak, ma a román belügyminisztérium kolozsvári levéltárában őrzik azokat. ([ ]-ben, kurzíválva a rövidítések feloldását adjuk.)

22 Aranka György erdélyi társaságai i. m. 233–234.

23 *Trócsányi Zsolt*: Az 1790-es évek erdélyi rendi reformmozgalmak történetéhez. Bp. 1978. 76., 80.

Dokumentumok

1. JELENTÉS

1. A gyűlés orája tudva vagyon, csütörtökön délután 3. orakor.
2. Fojni fognak a kedden félben maradt kérdések az Ortographiáról.
3. Egy bé küldött szép darab el fog olvastatni.
4. Ha kinek valamit tetszik proponálni, akkor adja bé.
5. Én tészem fel ezt a kérdést: vallyon a dolog folyása könnyebbitéséért, nem lehetne-é némely elő fordulo kérdéseket és kérdésben forgo dolgokat Referádára adni?

Marosvásárhely 16 July 1794

Aranka György

2. JELENTÉS

18 Juliusban (1794)

I. A jövő rendes Gyűlésről.

1. Ha a Fő Méltoságu Méltóságos Gubernátor Ur Excellentiája jövetele alkalmatosságával Gyűlésünk nem lenne: tehát a közelébb következő Gyűlés lesz a jövő Csütörtökön, az az 24 dik a szokott helyen és orán. A mikoris
2. Elébb fog a mult Gyűlésbeli Jegyző könyv olvastatni, melly addig közöltetni fog.
3. Másodsor. Ha kinek mi Jegyzései léznek réá, meg halgattatnak.
4. Harmadsor. Számban fog vétetni, hogy a mult Gyűlés beli végzés[ne]k elég tetetett-é, és a Társaság beli Társok, azok[na]k ajánlásai, tisztában laistromba irattanak-é?
5. Negyedsor. Ha fojo vagy siető dolog vagy Jelentés adja elé magát, az vétettetik elé.
6. Ötödször. A Rendes Munkák fognak folyni; és legelölis, mivel a mult Gyűlésben az időből kifogyván a bé adott darabok közül egys fel nem olvastattathatott: ezek közül egy vagy, ha lehet, kettőis fel olvastatik.
7. Hatodsor. A vizsgálódás alatt kérdések közül a harmadik vétetik elé.

II. Ha a Fő Kormányozo Ur Excellentiája Gyűlést tart

1. Mihelyt ő Excellentiája jöveteléről s annak idejéről hirt veszek, fogom tudositani a Társokat: ha kik hibából izenetet nem vehetnekis, meg tudván hol leszsz a Gyűlés, ne sajnállyák meg jelenni. Minden ember jo szivel láttatik.
2. A Gyűlés azon a helyen és orán leszsz, a hol Excellentiája parancsollya. Kétség kívül a Szék Háznál, és megérkezése után mindjárt.
3. Ki fogom előre mindjárt mindenekről ő Excellentiája parancsolattyát kérni; és ha Gyűlést rendel azoknak a tárgyak[na]k mellyek a Gyűlésben folyni fognak Laistromát egyszerűsmind bé adom.
4. A Gyűlés bé álván azon gondolkodom, hogy elől egy Beszédetskét tarcsak.
5. Azután bé nyujtyuk Excellentiájának az eddig valo Jegyző Könyveket, és mind Jol tevő, mind Munkás Társok[na]k neveket, és ajánlásait az rollok készült Laistromokban. És meg kérdetik Excellentiája, Mellyik[ne]k vagy mindenikének felolvasását parancsollyaé; vagy micsoda rendelést tetszik tenni? és azt követtyük.
6. Ezeken által esvén, azt fogjuk Excellentiájától kérni, hogy kívánnya látni, micsoda rendel és modon folytattyuk dolgainkat; Ha Excellentiájának látni tetszik: tehát hozzá fognak és a mint az I. Szám alatt a 2, 3 s több Czikkelyekben elé van adva, rendes munkáinkat folytattyuk, addig mig ő Excellentiájának fog tetszeni. Akkor

7. Magunkat ő Excellentiaja Kegyességében ajánlván, ki fogjuk kérni tovább valo kegyes rendelését és parancsolattját nevezetesen ezekben.

- a) Hogy az első Jegyző könyvben 10 pontokban fel tett Rend szabás (organizatio) tetsziké Excellentiájának.
- b) Hasonloképpen az a rend és mod, melyet gyűléseinkben tartunk.
- c) Tetsziké Excellentiájának hogy a Munka első Darabját el készítsük; és ha a nagy Társaság addig egybe nem gyűlhetne, ő Excellentiájának bé nyujtván; ő Excellentiaja engedelmével Sajto alá adjuk?
- d) Mind erre, mind más elő fordulo szükségelne költséget tegyünk?
- e) Kérjük Excellentiáját hogy méltóztassék Parancsolni hogy a Kéziratkiadók Társasága Historiáját s mostani állapotját méltóztassék megíratni s nekünk elküldeni, hogy az ki adando első Darabba tehessük belé.

III. Kérelem

Ő Excellentiaja meg találván jelenni, hogy betsületet vallyunk, kérem az Érdemes Munkás Társokat, hogy akár a Jegyző Könyvre, akár a kiadott kérdésekre, akár más akár minémű Tárgyra tetszik valakinek készülni: tegye írásba csinosan, mint eddigis dicséretesen cselekedtenek azok, a kik vélekedéseket bé adták; Elöl a Kérdést, vagy Tárgyot; Utánna a Regulát vagy maga vélekedését röviden és tisztán; ezután az okokat szép tisztán esmét és fundamentomason s röviden. Az Írás pedig legyen fél vagy egész árkus papirossra, hogy a Jegyző Könyv mellé tétethessék a maga jegye alatt.

Most még két kérdést ragasztok ide.

[Ezeket, mivel tisztán nyelvészeti jellegűek, kihagyjuk — A szerk.]

Végre. Ide zárom a Jegyző Könyvet, és hogy jegyzéseimet, a mint gondoltam volt, tisztában nem irhatván, maga szennyében közlöm, engedelmet kérek. M[áros]Vásárhelly Sz[ent] Jakab Ho 18 napján 1794.

Aranka

[A jelentés egy rövid, szintén nyelvészeti jellegű utóirattal zárul. — A szerk.]

3. (JELENTÉS)

M[áros] Vásárhelly Sz[ent] Jakab Havának 21 Napján 1794

A Magyar Nyelv mivelő Társaság Munkás Tagjainak a Méltóságos Fő Kormányozo Ur Excellentiaja Elöl ülése alatt tartando Gyűléseknek Rendi:

1. A Fő Titoknak ő Ex[cellentia]ját igen rövid Beszéddel köszönteni fogja.
2. Azután ő Ex[cellentia]ja eleibe fogja tenni
  - a) Az eddig tartott két Gyűlés Jegyző Könyveit
  - b) A magokat bé avatott és ajánlott mind jól tevő, mind Munkás Társok[na]k nevek és adományok Laistromait.
3. Előbb fel olvastatnak azok a Tárgyak, melyek[ne]k a Rendes Gyűlésen folyniok kellenne: azután a melyiket ő Ex[cellentia]ja parancsollyá, az elő vétetik. Azok a rendes Gyűlés Tárgyai pedig most ezek:
  - a) Hogy az elébbi Jegyző Könyv fel olvastassék.
  - b) Számban vétetik, hogy a mi rendelés az elébbi Gyűlésben tétetett volt, véghez menté
  - c) A munka alatt lévő Kérdésekben tett (közélebbi) Határozatokhoz ha kinek még valami Jegyzése vagon; meg halgattatik, s ujra határozás leszsz iránta.

d) Ha mi olyan Jelentés vagyon, mellynek mint folyo (curens) dolgok[na]k a rendes munkák előtt kell menni, az elő adatik.

e) A Munkák rendben ki adando kész darabok közül; millyenek: Egy Magyar Secretarius; Maros Szék földé le írása, Hora Járásának le írása, egy rövid Elme darab; egyik fel olvastatik, és azután egyik Társnak vagy többnekis vizsgálásra ki adatik.

f) A Jó írás módjáról ki adott kérdések közül a 3 dik elé vétetik, a vélekedések rola meg halgattatnak, s határozás leszen.

4. A d) alatt említett Jelentés most ezeket foglalja magában. Jelentetik:

a) Miklos István Ur bé avatta magát 3 arannyal

b) B. Pronai Sándor Ur ajánlott 10 f.

c) Mohácsi Szenthe Pál Ur 5 f.

d) Szombathelyről Német László Ur 5 f.

Munkás Társok[na]k pedig ajánlották magokat.

e) A Vestigia Comitior tudos Iroja Kovachich Ur

f) A Magyar Oskola szerzője Szenthe Pál Ur

g) Említett Német László Ur

h) A Sándor tudos fordítója Nagy Sámuel két Társaival, Csokonai Mihály és Angyán János és jeles Ifiakkal Jelentetik továbbá:

i) hogy a jelentő Levelek ujra ki nyomtattattak, ment rájuk 28 f. Erre jo lenne végezni.

Hogy mind a Jól tévő mind a Munkás Társok közül azok[na]k kik még nem vettek, és a hivandok[na]k is küldessék meg; és ha kik előre kivált K[éz] l[írásbeli] ajánlásokat tettek, azok[na]k köszöntessék meg.

k) A munkás Társok[na]k nagy szükségük vagyon a Magyar Almanakra az Österreichischer Mercura és a Novi Ecclesiatici Annalesre.

Ezek[ne]k meg kellené hozattatni.

l) Az írás módján való dolgozatokban vévén észre a Társok, hogy az ÁBÉCÉS könyvben a betűk elő adásábanis hiba vagyon, jo lenne minden rendbélieket bé kéretni, hogy vizsgálás alá eresztessenek. Cs[ík] Somlyora az ott ki jött Magyar Rudomenta meg küldése aránt már iratottis. —

[Kívül:] 1794. 21 Julius. Kis Társaság Kezdeté

*helyesen: *Vestigia Comitiorum.*

4. (JELENTÉS)

M[áros] Vásárhelly Sz[ent] Jakab Hav[a] 23dikán 1794.

24dikre délutáni 3 órára kérettetnek mindnyájan a Gyűlésbe a szokott helyre, a kik[ne]k tetszik. Follyanak ezek a Tártyok:

1. A közelébbi Gyűlés Jegyző Könyve felovastatik.

2. A mi Jelentések lesznek, mint folyo munka fel olvastat[na]k.

3. A 22dikén vizsgálásra eresztett darabrol a vélekedések bé szedetnek, és további rendelés tétetik rolla.

4. A 22dik ülésen félbe szakadt 3dik kezdésről a vélekedések bé kéretnek és mind ez a kérdés, mind ez el dőlven az utánna valok folynak.

5. A bé adott munkákban egy darabotska fel fog olvastatni. Kéretnek az Érd[emes] Társ[aságt] Urak.

1. Hogy ha kinek mi jelentése volna a Társasághoz vagy a Társaságnak vagy a fojo vagy Rendes Munkák[na]k könnyevvítésére, előmozdítására valok; hasonló képpen akármi apro szép gondolatok, vagy különös papirosra vagy erre az árkusra fel tenni ne sajnállyák; melléjék tévén magok vélekedéseiketis.

2. Hasonlóképpen a kérdésekre téjendő vélekedéseket is a szokot mod szerént tisztán u.m. elől a kérdést; utánna a Regulát, végül az okokat, ugy, hogy ha lehetséges leszen, a jo rendtartás által az időből ki ne fogygyunk.

3. A Gyűlés kezdődik 3 orakor tart hat oráig legfelyebb.

[A jelentés egy rövid nyelvészeti fejtegetéssel zárul. — A szerk.]

[Kívül:] Sz[ent] Jakab julius Hav[a] 23dikán. Jelentés
Aranka

5. JELENTÉS

M[aros] Vásárhelly Sz[ent] Jakab Havá[na]k 26dikán 1794.

1. A mult Gyűlés végzése szerént tegnap eresztettem nézőre az Irás modjáb[an] az 1781-től valo Számvételt. Most.

2. El készölvén a Jegyző Könyv, botsátom aztis 3 darab melléje zártokkal, három rendbeli vonások jegye alatt Méltotassanak a T[isztelet] T[ekintetes] Urak jol meg nézni, hogy ne kellessék osztán a Gyűlésbe felolvasni, s időt töltenünk.

3. Esmét a mult Gyűlés végzése szerént eresztem a meg nézésre s vizsgálásra az Igék Forma Példáit (Conjugationum Paradigmata) az A. betű alatt.

4. A jövő Gyűlésen fognak ezek a Tárgyak elő jőni.

a) Ha kinek mi jegyzése leszen a Jegyző Könyvben vagy hozzája.

b) nevezetesen pedig a Jegyző Könyv mellé zárt, 3dik kérdésre tett határozáshoz ./ jegy alatt; melyre ujra hozzá lehet szollani.

c) Ha kinek a' most ide zárt Igék Példa formái[na]k ki dolgozásához szava leszen.

d) Ezek után jö elő a 4dik kérdés, melyek világoztására egy kis Jegyzést ide zárok B alatt.

e) Ezek után ha az 1784 diktől valo Számvételre téjendő jegyzések bé adatnak; azok vetet[ne]k elé.

A gyűlés leszsz a szokott napon orán és helyen.

Aranka

[Kívül:] Jel. 26. Jul. 794.

6. JELENTÉS

M[aros] Vásárhelly Sz[ent] Jakab Havának 24dikén 1794 a Munkás Társok Gyűlésében

1. A Jegyző Könyv 5dik Pontya 1 cikkelyére tett Rendelés szerént az itt lévő Erd[emes] Hazafiak közül Jelentő Levelek küldettének a Seminarium Regense P. Gönczi, Prof. Lakatos Simon, Intze, Balas és Kőnczei Urak[na]k, esmét Doctor Horvát, Sénátor Bányai Lázár, és a híres Kézi Műves (Mechanikus) Kapocsi Urak[na]k, nem külömben T. Imreh Sigmund Uram[na]k, az Ispotály Papijának. A' Külsők közül pedig Méltóságos Özevgy Gr. Bethlen Lászlóné ő N[agy]ságának.

Tudtokra szolgál a Társok[na]k.

2. A Prot[ocollum] következésiben adassanak a 3dik kérdésre a Jegyzések

Alább maga rendiben fel vetet[ne]k.

3. Aranka Daniel Ur kívánnya magát a társaságba bé avattatni, és e véget ajánl bé a Társaság[na]k ilyen Könyvetskéket: Ács Mihály Boldog halál szekerét 12d részbe Löcsén 1708. Articuli Juris Tavernicalis, költ 1602-be ujra nyomtatott 1726-ban 8r. Versus Memorini

juxta titulos operis Decreti Tripartis* Opera Joh. L.B. Lázár de Gyulakuta Cibinii 1744. 4r. Esmét egy darabotska régiség homlok írás nélkül.

Szivesen el fogadtatik mind maga az ajánlo, mind ajánlása.

4. K[ároly] Fejérvári Tanács Ur, Seelmann Károly munkás Társnak küld bé egy Darabotskát, a ki adásra; a Magyar Almanachnak némely szavaira, mellyek a 336dik lapon a Sz[ent] István vitézi rendit illetik.

Maga rendibe felovastatván tétesség rendelés rola. azomban a fő Titoknok tudossítsa az atyafit.

5. Beszterczen mulato Székely Márton küld bé az írás modjáról némely Jegyzéseket Ugyan az rendeltetik.

6. Sz[ent] Páli Ferencz, ugyan K[ároly] Fejérvári Tanács Ur, válaszol a Társaság[na]k arra a Levelére, mellyben egy kised magyar Grammatika készítésére kérte.

Tudossítassék, hogy a Munkás Társok most szinte a Jo Írás modjára, s mind annak, mind a Declinatiok és Conjugatiok paradigmáinak ki dolgozásán munkálkodván: ha ezek íránt kész munkájából röviden maga Elméjét közlené: kedvesen vennék.

A mi pedig a Grammatica ki nyomtatását illeti: A Munkás Társok mind a költség szükségére, mind más, a könyvekkel valo kereskedés könnyebbitésére czélozo okokra nézve ugy gondolkozik: hogy maga munkáit se nyomtassa maga költségén, hanem a Könyvnyomtatok[na]k adja el. A mások munkáiról pedig bé küldendő jelentéseiket és ajánlásokat, hogy azok[na]k esméretekre a közönséget ébreszsze, munkáiba bé teszen.

6. A K[éziratkiadó] Társaság Historiájának és mostani állapotjának közönségessé tétele a M[agyar] Nyelvm[ívelő] Társaság Tárjai közé tartozván, jo lenne a Társaság M[é]l[tőség]o]s Tanácsától meg kérni: hogy azt meg küldeni méltoztassék.

Írassék iránta a M[é]l[tőség]o]s Tanács[na]k.

7. Ifj. Zejk Daniel Urfi Társunk tudossít a réa bizott Munkának állapotjáról; mellynek tárgya az F[elséges] Austriai Ház alatt szolgált Udvari Cancellariusok[na]k és Tanács Urak[na]k egymás után valo meg írása.

Fel olvastatik, és a válasz a Fő Titoknokra bizatik.

8. Értekeződés alá kívánnya a Titoknok bocsáttani, hogy Miképpen lehet-e a Társaság első Darabjának el készítését közelíteni? Erre nézve szükségesnek látná számban venni:

1. A Társaság vezérlésére valo rövid régulák vagy Kalauz miben vagyon.

2. A Declinatiok paradigmái miben vagynak?

3. A Conjugatiok paradigmái miben vagynak?

4. Ezekhez még a' I-ő Darab első résziben, melly a nyelvet illeti, kell-é többet tenni és mit? Még vagyon egy nyelvet illető kész darabotska: az Erdélyi Örmény, Oláh és Czigány nyelvek[ne]k a Magyarból valo külömbségek.

5. A Társaság I-ő Darabja második résziben micsoda darabok vagynak készen. Egy Magyar Iro Déák; más Marus Szék[ne]k földé le Írása; Esmét Az Erdélyi Régiségekről; és a fel olvasott 1784től valo számvétel.

6. Ugyan az Első Darab harmadik résziben vagynak készen; egy A Virtusról; más az Egyiptomiak Temetkezésekről Diodorus Siculusból; más egy Természeti Jelentés.

7. Ezek közé tartozik a Seelman Uról bé küldett darabis; s mások hasonlok.

8. Hasonlo képen a Kéziratkiadó Társaság[na]k Historiája.

9. És eddig tejendő munkáink[na]k Gyűlés rendi szerént rövid elő adása.

9 dik. T. Prof. P. Lakatos elő adja a verbumok Paradigmáiról valo gondolattját, az első Paradigmát hogy meg nézetvén s több munkáit is a szerént folytathassa; a mint a Társok jobb[na]k fogják itélni.

[Kívül:] Jel. 24. Jul. 1794.

*helyesen: *Tripartiti*.

7. JELENTÉS

Azoknak a Joltevőknek és rész szerént Társoknak neveik, kik magokat a Társaságba könyvbeli adománnyal ajánlották bé:

1794. Sz[en]t Jakab Havá[na]k 20 dikán.*

Dandois Ur adott Darabot 62

P. Doctor Id. Pataki Sámuel Ur 26

Özv. Groff Bethlen Lászlóné 5

Prof Basa István Uram 5

Pr. Csernátóni Sámuel Ur 3

Pr. Zilahi Sámuel Ur 3

Pr. Dosa Gergely Ur 2

T. Ábel Károly Ur 1

Özv. B. Korda Sigmondné 1

T. Gombási István Ur 1

T. Benkő Josef Ur 1

Kozma Josef 1

T. Musnai Josef Ur 1

Özv. Gr. Bethlen Sámuelné 1

Gr. Teleki Lajos Ur 2

Aranka György 44

Székelly Márton 2

Szendrei Dávid 1

Gr. Bethlen Imreh 1

Simon Ferencz 2

Szabó András 2

Vásárlott könyvek 8

Kézírásokkal magokat béavatott Joltévők/ne]k Neveik

Özv. Gr. Bethlen Lászlóné adott könyvet 1

Írás darabot 40

Pr. Kasza András 18

Özv. Gr. Kendeffy Elekné 61

B. Josintzi Sándor 7

Dési Gábor Praefectus könyvet 2

Itélő mester Türi László Diplomák Gyűjteményeit darab 2

Gr. Toldalagi Mihály Ur Könyvet 1

Szilágyi Dániel Ur könyvet 1

V[ice] Király Biro Sándor Ur könyvet 1

Szelei János könyvet 1

Pogány Pénzek jöttek bé e szerént

Secr[etarius] Kenderesi Mihály Urtol darab 14

Özv. Gr. Bethlen Lászlóné ő nagyságától 30

Pr. Kasza Urtol 12

T. Harkányi Uramtol 1

Kapitány Aranka Ferencz egy ujj Francia Tallért 1

Régiségek Özv. Gr. Bethlen Lászlóné ő Nagyságától 2

Érczek Gr. Bethlen Imreh Ur adta egészsz Gyűjteményét. Aranka György esmét az egészszét

Vizkeleti Ur darab 94

*július 20.

8. JELENTÉS

A Nemes Magyar Nyelv Mivelő Társaság jelenlévő Érdemes Tagjai kértetnek, hogy ma délután három órára, egy fertály óráig tartando beszélgetés véget, az én szállásomra magokat alázzák meg. Most érkezvén meg utambol, s holnap esmét más utat kelletvén a Fel-sőbb Rendelések szerént előmben vennem: hadd lehessen az a szerentsénk, és mind egymást láthassuk, mind pedig magunk között tehessünk egy kis Rendelést. A kezdet pontban 3. ora-kor leszen. Nem fogom az Érd[emes] Társokat tartoztatni kivánni.

M[áros] Vásárhely Sz[ent] András Havának 10dik napján 1794

Aranka György

Fő Titoknok

[Kívül:] Jel. 1794. 10. Xbr. *

*december 10.

9. JELENTÉS

A Munkás Társakhoz!

Midőn az Urakat Csütörtökön délután 3. órára barátságosan hívom, és kérem hogy ma-gokat meg alázní ne sajnályák; ámbár elég volna, a mit közöllyek, mint az ide zárt kész Czikkelyek Laistromából meg láthattják:

de hogy mindeneknél el járhasson, és minden ember jól meg fontolhassa; most csak egy Czikkelyt eresztek vizsgálásra az Urakhoz.

A bé küldött vagy küldendő Munkák[na]k meg itélések modjáról, melyet vissza várok. M[áros] Vásárhely Sz[ent] György Havának 13dikán 1795

[Kívül:] Jelentés 1795. 13. Ápr.

Aranka György

10. JELENTÉS

I. Küldöm a Társ Urak[na]k vizsgálás véget.

1. A tegnapi Gyűlés Jegyző Könyvit.
2. A kész Darabokból a Rendes Czikkelyek közül a leg első, ugy mint A Magyar Nyelv Tulajdonságairól.
3. Ugyan a 6dik és 7dik Czikkelyeket, ugy mint az Esetről és Articulusrol.

II. A jövő Gyűlésen Sz[ent] György Havának 26dikán fognak ezek folyni:

1. A kerülőbe vizsgálásra bocsátott Darabokrol s Jegyző Könyvről a vélekedések meghall-gattatnak; a Czikkelyek fel olvastatnak.
2. Ettől idő jutván a tegnapi végzés szerént; ez ujj segedelmek számban vétetnek mind könyvben, mind pénzben.
3. Ide fognak tartozni azok[na]k a nagyobb munkák[na]k elő adása is, melyek bé jöt-tek:
4. A bé küldött Levelek számban fognak vétetni s meg nézetni; ha némelyik közülük nem ki adni valóé?
5. Idő jutván még a kész Czikkelyek közül valamelyik felolvastatik.

Kéretnek az Urak 26ra Délutánni három orára méltóztassanak magokat hozzám meg-alázni.

M[áros] Vásárhely. Sz[ent] György Havá[na]k 17dikén 1795

Aranka György

[Kívül:] Jelentés Sz[ent] György H[avának] 17 dikén*

*április 17.

11. JELENTÉS

1. A 26diki Gyűlés Jegyző könyvet ereszttem vizsgálásra.

2. Arrol irt Czikkelyt: Egy jo Nyelv Mester[ne]k minémünek kell lenni, eresztettem T[ekintetes] Zabolai és Zilahi Urakhoz.

3. A régi Magyar Kéz Írásokrol irt Czikkelyt eresztettem T[ekintetes] Lakatos és Tobiás Urakhoz.

4. A Magyarok Története[i]ne]k régi Eredeti Kutfejeiről irt Czikkelyek T[ekintetes] Basa és Csernátoni Urakhoz.

5. A Porából meg elevenedett Phoenix Indexének Probáját T[ekintetes] Dosa Gergely Urhoz.

6. A Nyelv Tulajdonságairol irt Czikkelyt azokhoz, a kik ujra látni kívánták esmét el küldettem Zabolai s Zilahi Urakhoz. És ezek iránt az Urak meg fognak halgattatni, s a mit jónak ítélünk, azt meg határozzuk. A ki adott Czikkelyeket bé várom és az Urakat kérem Pünköst Havának 3dikán dél utánni öt orára az az vasárnapra. Ha magok nem kívánnyák nyujtani: én hat órán tul nem kívánom tartoztatni az Urakat. M[áros] Vásárh[ely] Sz[ent] György Havá[na]k 27dikén 1795.

Aranka György

[Kívül:] Jel. 27. Apr. 1795.

12. JELENTÉS

1. July Sz[ent] Jakab Havá[na]k 1napján

Közönséges Társaságok Esmérete

I. 1. A Közönséges Társaságok jo esméretére szükséges Közönséges Esméretek. Statistica Generalis. Ez a Historiai Esméret.

2. Azoknak a Közönséges Esméretek[ne]k Tudománya a Társaságok[na]k természetekből. Ez a Tudomány.

II. 1. A Különös Esméretek. Statistica Specialis.

a) Jelen valo állapotnak esmérete. Statistica propria.

b) Mult állapottyának Esmérete. Historia.

1. Ibrányi V[ice] Ispány Ur itt lévő Testvére, M[éltóságos] Ibrányi Ur által jelenti magát, és le tévén a bé avatás terhit 2 aranyban = R[énus] f[orint] 8x56 = 10 Mf. 72 p., kéri a N[emes] Társaságban bé vetetni.

2. M[éltóságos] B[áró] Pronay Sándor Ur jelenteti hogy a Társaság[a] bé akar magát avatni és arra 10 f[orint] be fog tétetni s a Munkás Társok közé is ajánlya magát.

3. Német László Ur jelenti, hogy itt lévő most jelen lévő társat, Szendrei Urat kérte, hogy az forintot érette tegye le, a munkás Társok közé is ajánlya magát.

4. Gr[óf] Bethlen Imre Urfi ajánlya a Társaság[na]k a Csombord Utazását.

5. Szabo András Ref[ormátus] Collegyom beli Ifiu és Thecarius 2 szép darab könyvetségével bé avattja magát a Társaságba s ajánllyá tehetségéhez képest magát a Munkás segítségére.

6. Székely Márton Társunk bé adja munkás igyekezetének jeléül a Leo Császár törökök nevek alatt a Magyarok régi Hadi Mesterségekről irt könyvét, melyet görögből fordított Magyarra.

7. Az itt lévők közül Munkás Társak[na]k ajánllyák magokat: Gr[óf] Bethlen Imreh, Grof Bethlen Elek Urfiak, Veres Mozes és Bodor cancellisták, és említett Szabo András és Székely Márton Deákok.

Multis.

8. A Nagy Társaság most eloszolván, talám jo lenne az itt és körül levő Munkás Társokból egy Munkás Társaságot alítani ki, kik a Társaság kiadando Munkái[na]k Darabjait készítenék.

13. JELENTÉS

A tegnapi, ugy mint 8diki Gyülésben ki fogvván az Időből, némely szükséges dolgoknak jelentések el maradt: melyeket köteleességemnek tartom az Uraknak hírré tenni; és vélekedéseket venni rola. A vélekedés ki jelentésében pedig jonak tartom ezután is csak az eddig valo modot tartani meg. Hogy tudni illik ha kinek a Feltétel ellen vagy hozzája valami szava vagyon; csak az adja vélekedését: a ki meg egyezik; annak nem szükség semmi jelentést tenni.

Illyenek

1. A Közlebbi Jelentésem mellé ragasztott kész Munkák Laistromából ki maradt volt három czikkely, ugy mint Az Elme darabok közül egy szép és emlékezetes Levél Herczeg Kauniczhoz. *A* betű alatt. Fordítás francziából, egy M[agyar] Országi Fő Urtoł önként kérttem meg hogy Munkáink közé tehessük: mivel mind a munka csinos és egy remek munka a maga nemibe, mind a tárgy örök emlékezetet érdemel.

Esmét az Elme darabok közé illenek talám az a Beszéd, mellyel Méltóságos Gubernátor Ur Excellenciaja itt létében a III.dik Gyülésben fogadtatott *B* betű alatt. Azért mivel abban a Társaságnak Historiája meg vagyon; és a Praese[sek]nek a neveikis. Ugy hogy azután a Társaság Historiájának meg írására nem fognak szorulni.

Egy Tudos vetélkedő Darabis vagyon *D*. betű alatt.

Vélekedés

az 1-re az *A* alatt. Jollehet nem csak meg ígértem, hogy ki adom; hanem én kértem: mégis jobbnak vélem másszorra hadni ki adását; a környül állásokra nézve.

a B alatt Ezt szükségesnek vélem ki adattatni: csak éppen a Társaság Historiájáért.

a C alatt Amint látom Tudos vetélkedés, és minket illet, a mellett ártatlan, és az Iro nevét alája tette: azért jonak tartanám ki adattatni.

add Hanem a Munka végibe közönségesen, mint az efélékben szokás, lehet emlékezetet tenni: hogy a melly több bé jött érdemes munkák most ki nem adattathattanak; a következők diszére tartattanak.

2. A Jegyző könyv mihelyt elkészül tisztába közöletni fog a szokás szerént a Társokkal. Addigis pedig kívántam csekély gondolatomat előre íránta közleni. Melly ez:

Hogy mind ezt a mostani Jegyző Könyvet, mind az ezután következőket nem csak igen illendőnek, hanem szükségesnekis tartom, hogy mind a Méltóságos Tabulae Praeses Urral, mind pedig a Társaság helybéli Méltóságos Praesesével közöllyük. Azt reménlem hogy a munka rövidségével egyikis naprol, napra ne fogja magánál tartoztatni. Ezt akkorrá értem, mikor itt vagynak: és olyankor tartván Gyülésünket, aztis illendőnek vélném hogy azt a két Méltóságot mindenkor meg hívjuk reája. Tetsziké vagy környüállásai engediké el jönni, az minket nem tilthat meg attol, hogy a tartozó Tiszteletet meg ne adjuk.

a 2-ra Vélekedés. Amint irtam: nem csak illendő, hanem szükségesis.

3. A bé mutatott kész Darabokban sokat segillettenek engemet Idösb Doctor Mátyus Ur, könyveivelis, Tanáttsaivalis; Cons[iliaris] Szalkai Ur Munkás Segittségével: kívánnám az Urak egyezésével közinkbe, mint Munkás Társok közé, munkás Tagoknak ezeket az Urakot meg hívni, és jobbanis kötelezni.

a 3-ra Vélekedés. A Munkás Társokban ezek kívántat[na]k:

1. Hogy helyben legyenek; 2. Hogy világok és Tudományok legyen; 3. Hogy ne csak a nevét viseljük a Munkásság[na]k, hanem dolgozzanak: ezket a két Urban fel találván, szükségesnek tartom jobbanis elkötelezni.

4. Hasonló képpen ugy gondolkoztam, hogy Ifj. Zejk Dániel Uratis a Munkás Társok közé meg hívjuk.

a 4dikre Vélekedés. Az én véledésem az Ifiu emberekről közönségesen az: Hogy vagy igen sokat tudnak, és hamar szolnak; vagy szüntelen tanítani kell őket. Mi erre nem érkezünk: amaz el szenvedhetetlen; az időnk Gyüleéseink alatt rövid és drága. De ellenben jo ifiu társokra szükségünk vagyon. Mert olykor helyesen emlékeztethetnekis mindket; kivált azok kiknek világok és Litteraturájok vagyon. Mint ebben példa If. Gr. Teleki Domokos Ur. De ha Tanáttsokkal nem mindenkor egyaránt segilhetnekis: munkákkal segilhetnek szépekkel. Mint ebben példák ugyan If. Gr. Teleki Domokos és Gr. Bethlen Elek. Vagy a hol lesznek, onnen helyes tudositásokkal, s a Társaság jo neve fenn tartásával szolgálhatnak. Mint ebben példák, ugyan If. Gr. Teleki Domokos és Jénába Gr. Bethlen Imreh. Én If. Zejk Daniel Urfit olyannak esmérvén, mint a nevezetek, mind világára, mind Litteraturájára, mind munkás igyekezetére s tehetségeire nézve; azt vélem fel vétele a Munkás társok[na]k becsületére fog szolgálni.

5. A Méltóságos Tabulae Praeses Urnak s az Urfinak még, a mint gondolom, nyomtatott Jelentő Levelek nem ment. Azért jelentem, hogy mind kettőjök[ne]k fogok küldeni vagy vinni a tegnapi Gyülés napjáról adván ki.

Az 5-re Vélekedés. Illendős szükséges is.

Az irt Jelentés mellé ragasztott KÉRDÉSEK

Isten Kegyelmeből Munkáinkat már esmét elkezdvén, s hogy a rossz lélek heverve ne kopjon; az elkezdetteket lassan lassan illő lévén folytatnunk: Kérem az Urakot:

1. Közönségesen mindnyájon, hogy ha hol valami régiséget, pogány pénzt, természeti Jelentést, régi Kéz Írást, vagy régi Magyar-Könyvet vesznek észre: tegyenek jelentést rola.

2. Nevezetesen a Prod[uctionale] Causákban előfordulo Armalisok Czimereikben; ha hol Veress darabont vagy lovas Principilus képeit vesznek észre: adják tudtomra, le akarom festeni.

3. Ugyan a Prod[uctionale] vagy más Causákbanis olyan levelek adván elé magokat; melyekből a Fogarasföldi Boeronatusságnak; a Hunyad vármegyei Keneziatusnak; a Kövárvidéki Vajdák[na]k; s a Fiscalitásoknak levő Puskásoknak törvényes régi állapottyokrol valami világositást lehetne venni: adják tudtomra. Kivált képpen szol ez a kérdés a Fisc[alis] Procurator Urnak.

4. A N. Musch Példája, hogy halálát meg érzette, egy nagy Jelenés. Kérem az Urakot két Dátumrol tudositssanak benne, ugy mint Testamentumá tételinek és Halálának napjáról. Ha nem tudnák, tudakozodjanak rola.

5. Bethlen Farkas Continuatiojába ad Anno 1663 van egy ritka Jelenés. Hogy Csikban az Égbe nagy ágyu szollatott, seregek látszattak, s egy darab Materia leis esett; ehez hasonlotol emlékezik Köleséri in Auraria. Ennek mint Jelenésnek meg világositását bátorodom ajánlani Phil. Prof. Csernátóni Ur[na]k. Ha ki pedig több hasonló példakat hallott olvasott: kérem közölye.

6. Gyergyóban a Maros fenekén, azt hallom, özön fákat kapnak. Ha kinek bizott esméretes embere lenne ott, kérem adja hírré, hadd írjak. Mert tudnunk kell hogy:

1) Igazé hogy özön fát találnak? Ha igaz:

2) Vallyon Csere fáé vagy Szilfa?

7. A Tüztől meg károsodtak[na]k fel segítettések modjáról bé jött Czikkelyben ezeket jegyeztem meg:

1) Hogy ha Sendelyt Sos vízbe ázhatták; azután nem ég lángal, ha meg gyulis.

2) Hogy ha a kürtő, kémény ki gyul; és tört kénkövet vetnek a tűzbe: a gyulladást meg oltya. Továbbá 3. A Tudos Ujjságokból olvasom: hogy ha a vízbe Hammu sirt tesznek s aval oltyák a tüzet, egy szempillantat alatt meg oltya. Ezekbe kivált az elsőbe s harmadikban szeretném, hogy próbát tegyünk, és a Hazát benne meg világosítsuk. Kérem azért nevezetesen a Ref[ormátus] Rector Professor Urat, a Neutralisták által, csináltassanak két vagy három minél nagyobb Borzafa vízi puskát; a többire nékem leszz gondom, és próbáljuk meg.

4) Tekintetes Görög György Urat kérem, ha lehet, mennyen végire s tudossítson ezekről.

Hány Nemes, hány Telek és Gazda van Vásárhelyt.

Hány Czéh vagyon, s mindenikbe hány Mester ember.

Hány Bál dohány kél el a Négy Sokadalomban.

Hány Tutaj megyen le a Maroson. Mellyben ez a czélom, hogy hozzá készülvén, Vásárhely[ne]k, a hol vagyunk, adjuk ki leg elébbis egy Geographico, Statistico, Politica le irását. Ma igen modiba jött, hogy egy Ifiu ember, a ki egy falut s egy várost se esmér jól, ne csak azt gondolja, hogy Európának Statisticáját esméri: hanem arról egészsz könyvetis írjon. Mint a ki a kövek között a Marosba termő Jáspist, a füvek között a mindennapi káposztát, s az állatok között a balhát se esmerné: s azt tartaná maga felől mégis, hogy a Naturalis Historiát tudja, és könyvet írna róla. Ha tetszik, kezdjük mi Hazánk esméretén, ezt pedig lakhellyükön; azután mehetünk nagyobakra.

5) A Protocollista Aranka Dániel Ur kéretik; ne sajnáltya tudositani; hogy a Székelylyek[ne]k hány Lustrájok volt, hol és mikor. A Székelyekről van egy munka kezem alatt, és szükségem van rája.

A Rendes folyo Munkákról, a Jegyző Könyv elküldésével fogom az Urakat tudositani. M[aros] Vásárhely Sz[ent] András Havának 9dik 1795.*

Aranka György

*1795. november 9.